

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті на основі даних ESS (2004–2011) і WVS (2006–2008) розглядаються особливості ціннісних пріоритетів української молоді у порівнянні зі старшим поколінням, цінностями ровесників з інших країн, а також у часовій перспективі. Найбільш важливими для молоді України виявилися цінності Безпеки, Доброзичливості, Самостійності і Досягнення. Протягом 2004–2011 років статистично значущо росте важливість для цінності самоствердження на противагу самотрансцендентності, за цією ж віссю спостерігаються найвиразніші відмінності від цінностей старшого покоління українців і ровесників у зарубіжних країнах.

Ключові слова: ESS, WVS, цінності, українська молодь, порівняльні дослідження.

Постановка та обґрунтування актуальності теми. Дослідження ціннісних орієнтацій молоді України дозволяють визначити ступінь її адаптації до нових соціальних умов й встановлюють «ціннісний фундамент» майбутнього українського суспільства. Тому виникає необхідність у порівняльному аналізі ціннісних орієнтацій української молоді в різних аспектах – з цінностями старшого покоління і молоді інших країн, а також визначення їхньої динаміки у часі. Головне соціологічне питання при такому порівняльному аналізі даних – це подібність і відмінність як за окремими ціннісними орієнтаціями, так і за інтегральними показниками цінностей.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення ціннісних орієнтацій молоді приділяється чимало уваги вітчизняними психологами і соціологами. Публікації О. Молчанової, Л. Сокурянської, О. Кислової, М. Пірен, О. Цілюрик, Н. Левковської присвячено, головним чином, визначенню ролі соціальних інституцій у становленні життєвих цінностей української молоді або розглядають окремі групи молоді в контексті їх культурної, професійної чи соціальної ідентифікації [4; 6; 7; 8]. Окремі аспекти порівняльного аналізу української молоді з молоддю інших європейських країн на матеріалі міжнародних соціальних досліджень здійснили російські соціологи М. Руднев і В. Магун [5].

Виділення невирішених аспектів проблеми. Слід зазначити, що послідовного порівняльного аналізу ціннісних орієнтацій української молоді з використанням великого масиву кроскультурних досліджень, які з'явилися в останні десять років (ESS, EVS, WVS), жоден вітчизняний дослідник не проводив. Таким чином, існує нагальна наукова проблема опису

специфіки ціннісних орієнтацій молодих українців на основі всесвітньо визнаних схем класифікації цінностей.

Мета цієї роботи полягає у визначенні системи ціннісних пріоритетів сучасної молоді України і її змін у часі на основі даних міжнародних соціальних досліджень у порівнянні з цінностями населення України загалом, а також з цінностями молоді зарубіжних країн.

Завдання дослідження. У ході дослідження необхідно було прийняти рішення про те, з якими країнами доцільно проводити порівняння, обрати вікову групу, обчислити індекси цінностей згідно з методикою Ш. Шварца, здійснити статистичний аналіз з метою охарактеризувати ієрархію і динаміку ціннісних орієнтацій молоді, а також описати статистично значущі відмінності української молоді у порівнянні з старшим поколінням і однолітками інших країн.

Особливості та логіка дослідницьких процедур. У дослідженні ми визначаємо молодість відповідно до даних ООН і ЮНЕСКО як період життя людини між закінченням дитинства й початком трудової діяльності, відносячи до молоді юнаків та дівчат віком від 17 до 25 років [1]. Такі вікові межі добре корелюють з даними деяких психологів і соціологів, згідно з якими до 18 років закінчується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років завершуються процеси росту в людському організмі та формується соціальний статус особистості [2, с. 13].

Основним інструментарієм дослідження стала модель цінностей, запропонована ізраїльським соціологом Шаломом Шварцем [3, с. 26–34]. Суть методології Шварца полягає в тому, що 57 цінностей (ціннісні індекси пер-

Таблиця 1. Класифікація ціннісних орієнтацій за Ш. Шварцем

Інтегральна вісь	Ціннісна категорія	Ціннісна орієнтація	Цінності
Відкритість змінам – Збереження	Консерватизм	Безпека	Безпека близьких людей, національна безпека, громадський порядок.
		Традиційність	Прийняття і поважання традицій і ідей, що походять з традиційної культури і релігії.
		Конформність	Уникання дій, які б могли засмутити інших або зашкодити їм чи порушити соціальні норми.
	Інновації	Самостійність	Незалежність мислення і прийняття рішень, творчість, свобода, пізнання.
		Стимуляція	Життя, насичене гострими відчуттями, новими враженнями і складними задачами.
		Гедонізм	Чуттєве задоволення, насолода життям, сибаритство, комфорт.
Самотрансцендентність – Самоствердження	Орієнтація на інших	Доброзичливість	Збереження і покращення благополуччя людей з близького кола.
		Універсалізм	Мудрість, соціальна справедливість, рівність, мир, краса, терпимість, єдність з природою, захист навколишнього середовища.
	Орієнтація на себе	Влада	Престиж, багатство, контроль над людьми і ресурсами, соціальний статус, впливовість.
		Досягнення	Особистий успіх і його демонстрація, честюлюбство, компетентність, у відповідності до соціальних стандартів.

шого порядку) за типом мотиваційної мети відносно основних потреб людського існування узагальнюються в 10 ціннісних орієнтацій (Schwartz Value Survey, SVS) – ціннісні індекси другого порядку. В свою чергу, ці 10 ціннісних орієнтацій об'єднуються у чотири ціннісні категорії (Інновації, Консерватизм, Орієнтація на інших і Орієнтація на себе) – ціннісні індекси третього порядку, а потім за ціннісними категоріями будуються інтегральні вісі Відкритість змінам – Збереження та Самотрансцендентність – Самоствердження, які утворюють ціннісні індекси четвертого порядку (табл. 1) [9, с. 231–233, 239].

Вибірка. Для визначення ієрархії ціннісних орієнтацій української молоді та її порівняльного аналізу з цінностей населення України використано дані Європейського Соціального Дослідження European Social Survey (ESS) за 2004–2011 роки [10]. Емпіричною базою порівняльного аналізу ціннісних орієнтацій молоді України і їхніх однолітків з інших країн є дані Всесвітнього Дослідження Цінностей (World Values Survey, WVS), проведеного протягом 2006–2008 рр. на репрезентативних вибірках у 87 країнах світу [11].

Вибірка країн для дослідження цінностей молоді проводилася за континентальною ознакою, де для кожного континенту вибиралися типові країни-представники. Враховуючи той факт, що

Україна є європейською державою, Європа була розбита на чотири економіко-географічні регіони, з вибором типового представника для кожного з них. Отже, в якості представника Західної Європи обрано Німеччину, Північної Європи (скандинавські країни) – Швецію, Південної (середземноморські країни) – Іспанію, Східної (постсоціалістичні) – Польщу. Як типовий представник Північної Америки, обрана Канада, Південної Америки – Бразилія, Азії – Індія, Африки – Гана, Океанії – Австралія. У підсумку аналізована кількість країн складає 10, загальна вибірка становить 2416 респондентів.

Аналіз цінностей респондентів за методикою Ш. Шварца передбачає побудову індексів другого порядку для кожного з 10 типів ціннісних орієнтацій. При цьому здійснюється коригування відповідей респондентів шляхом вирахування з вихідної оцінки респондента середнього балу за всіма відповідями даного респондента для того, щоб позбутися стилю відповіді респондентів, їх індивідуальної схильності завищувати або занижувати свої оцінки.

Отримана в результаті подібної корекції «центрована» величина, по суті, є оцінкою відносної значимості (пріоритетності) тієї чи іншої цінності в ціннісній ієрархії кожного респондента. Чим менше значення індексу, тим важливіша дана цінність для респондентів,

Таблиця 2. Середні значення цінностей української молоді (2004–2011 рр.)

Цінності	2004	2006	2008	2011	Разом	F	p
Безпека	0,42	0,52	0,46	0,50	0,47	0,62	0,604
Доброзичливість	0,40	0,28	0,19	0,33	0,30	* 4,45	0,004
Універсалізм	0,37	0,38	0,22	0,21	0,29	* 4,71	0,003
Самостійність	0,17	0,09	0,29	0,16	0,18	2,72	0,044
Досягнення	-0,09	-0,20	0,00	0,04	-0,05	3,36	0,018
Гедонізм	-0,08	-0,14	0,04	-0,15	-0,08	1,93	0,124
Влада	-0,20	-0,28	-0,05	0,05	-0,12	* 6,84	0,000
Конформність	-0,36	-0,11	-0,40	-0,39	-0,32	* 4,43	0,004
Стимуляція	-0,44	-0,47	-0,24	-0,34	-0,37	2,41	0,066
Традиційність	-0,42	-0,25	-0,64	-0,61	-0,49	* 7,92	0,000
Збереження – відкритість	0,01	-0,23	0,22	0,08	0,03	* 6,34	0,000
Самоствер. – самотрансц.	0,52	0,57	0,21	0,20	0,37	* 8,86	0,000

Примітка: мінімальна кількість респондентів у 2004 році – 268, у 2006 – 228, у 2008 – 263, у 2011 – 258, разом – 1018. Зірочками позначено статистично значущі відмінності між роками на рівні $p < 0,01$.

і відповідно, чим вище значення індексу, тим меншу значимість має цінність в ціннісній ієрархії респондента.

Аналіз і інтерпретація результатів. За даними Європейського Соціального дослідження для української молоді найважливішими ціннісними пріоритетами є Безпека, Доброзичливість, Універсалізм і Самостійність. Найменш важливими виступають такі ціннісні пріоритети, як Традиційність, Стимуляція та Конформізм (табл. 2).

Аналізуючи динаміку ціннісних пріоритетів української молоді протягом 2004–2011 років, відмічаємо статистично значуще зменшення важливості цінності Традиційності (F для лінійного тренду становить 11,2, $p < 0,001$) і Універсалізму ($F = 11,3$, $p < 0,001$), та зростання цінності Влади ($F = 15,3$, $p < 0,001$). Таким чином, статистично значущо росте схильність української молоді до самоствердження на протилежність самотрансцендентності ($F = 19,98$, $p < 0,001$). Доброзичливість і Конформність також мають статистично значущі відмінності між роками, проте ці відмінності мають нерегулярний характер і можуть бути наслідком локальних або випадкових чинників.

Статистичний аналіз також свідчить про те, що життєві цінності української молоді мають свої особливості у порівнянні з системою цінностей людей старше 25 років. Так, розрахунок середніх ціннісних індексів молоді і населення в цілому за даними опитування 2004–2011 рр. показав, що за всіма цінностями існують статистично значущі відмінності (табл. 3). Найбільша позитивна різниця спостерігається за ціннісними орієнтаціями Гедонізм, Стимуляція і Досягнення (тобто ці цінності є пріоритетнішими для молоді). Найбільші від'ємні різниці бачимо за цінностями Традиційності, Конформності, Універсалізму і Безпеки (інакше кажучи, молоді українці оцінюють їх нижче, ніж люди, яким більше 25 років).

Слід зазначити, що ціннісні орієнтації Безпека, Доброзичливість і Універсалізм, що найбільш притаманні як молоді, так і всьому населенню України, яскраво характеризують сучасний стан українського суспільства. Орієнтація на Безпеку виникає в українських громадян через недостатню фінансову забезпеченість і невпевненість у майбутньому, складну криміно-

Таблиця 3. Середні значення цінностей української молоді (2004–2011 рр.)

Цінність	Nм	Nс	Середнє М	Середнє С	t	p
Безпека	1022	6125	0,47	0,83	-12,2	0,000
Доброзичливість	1021	6120	0,30	0,50	-8,7	0,000
Універсалізм	1024	6131	0,29	0,58	-12,7	0,000
Самостійність	1024	6127	0,18	-0,01	6,8	0,000
Досягнення	1021	6101	-0,05	-0,46	13,1	0,000
Гедонізм	1024	6100	-0,08	-0,93	24,3	0,000
Влада	1024	6128	-0,12	-0,32	6,9	0,000
Конформність	1018	6109	-0,32	0,28	-17,8	0,000
Стимуляція	1024	6127	-0,37	-1,02	18,0	0,000
Традиційність	1024	6125	-0,49	0,21	-20,3	0,000
Збереження – відкритість	1081	6505	0,03	-1,07	27,5	0,000
Самоствер. – самотрансц.	1081	6490	0,37	0,93	-15,7	0,000

Примітка: Nм – кількість респондентів у віці 17–25, Nс – 25 і старше. Середнє М і Середнє С – середнє арифметичне відповідних груп.

генну ситуацію, яка останніми роками погіршується, відсутність справедливого розподілу матеріальних благ між членами суспільства, великий ступінь корумпованості, наявність вибіркового правосуддя тощо.

Що стосується цінностей Доброзичливості та Універсалізму, то їх важливість для українського суспільства можна пояснити сильними «спадковими» колективістськими традиціями,

його середнього значення за всіма індикаторами цінностей, не враховуються відповіді респондентів, які обрали більше шести однакових альтернатив або не відповіли на чотири і більше питань методики). Значущість відмінностей між країнами визначалася за допомогою процедури однофакторного дисперсійного аналізу, множинні порівняння середніх здійснювалися з використанням методу Тьюкі b ($\alpha = 0,05$).

Таблиця 4. Середні значення за ціннісними орієнтаціями молоді з 10 країн світу

Цінність	Нім	Ісп	Кан	Авс	Шве	Пол	Бра	Інд	Укр	Ган
Доброзичливість	0,34	0,60	0,85	0,78	1,25	0,57	0,91	0,54	0,79	0,49
Безпека	-0,43	-0,18	0,40	0,35	0,24	0,23	0,63	-0,15	0,29	0,72
Досягнення	0,44	-0,29	0,18	0,07	-0,27	0,17	-0,24	0,42	0,24	0,50
Самостійність	0,52	0,30	0,46	0,65	0,64	0,41	0,52	0,30	0,06	0,41
Гедонізм	0,88	0,47	-0,07	-0,05	0,59	-0,43	0,62	-1,40	-0,10	-2,04
Традиційність	-0,65	-0,24	-0,52	-0,77	-0,33	0,26	-0,07	0,58	-0,16	-0,37
Конформність	-0,21	0,18	-0,24	-0,29	-0,61	-0,22	0,22	0,44	-0,17	0,74
Універсалізм	0,00	0,59	0,27	0,26	0,01	0,22	0,66	0,28	-0,21	0,22
Влада	-0,36	-1,33	-1,24	-1,00	-1,19	-1,09	-2,13	-0,79	-0,25	-0,01
Стимуляція	-0,54	-0,10	-0,08	0,00	-0,34	-0,12	-1,13	-0,23	-0,47	-0,67
Збереження – відкритість	0,72	0,30	0,22	0,43	0,53	-0,14	-0,26	-0,77	-0,16	-1,12
Самоствер. – самотрансц.	0,12	1,40	1,09	0,99	1,36	0,85	1,98	0,60	0,26	0,11

Примітка: порівнюються Німеччина, Іспанія, Австралія, Швеція, Польща, Бразилія, Індія, Україна і Гана.

що були закладені ще в період доіндустріального суспільства. Незважаючи на складний історичний, культурний і економічний розвиток, українці в своїй більшості залишаються чесними, милосердними, дружніми, терпимими, не байдужими до оточуючих людей та природи. Проте існує у цих ціннісних орієнтаціях й певна частка негативних колективістських речей, які стримують розвиток суспільства та призводять до негативних соціальних тенденцій, наприклад «кумівство», «блат», «клановість» тощо.

Останнім часом важливе місце у мотиваційних прагненнях української молоді займають орієнтації, пов'язані з самоствердженням. Молоді українці прагнуть активніше будувати професійну кар'єру, досягати успіху в навчанні, науці, бізнесі, проявляючи компетентність та професіоналізм у відповідності із соціальними стандартами, отримувати нові враження і задоволення. Цю загальну тенденцію відображено у статистично значущих і суттєвих відмінностях між молоддю і людьми, старшими за 25 років, за інтегральними ціннісними вісями: молодь є значно відкритою перед новим досвідом і орієнтованою на задоволення власних потреб, ніж покоління старших.

У таблиці 4 представлено результати порівняння ціннісних орієнтацій молоді 10 країн за даними Всесвітнього Дослідження Цінностей (відповіді кожного респондента центровані відносно

За цінністю Самостійність українська молодь посідає останнє місце, проте статистично значущо не відрізняється від молоді Індії та Іспанії. Цінність Влада має одне з найвищих значень, проте українці статистично значущо не відрізняються від молоді Німеччини і Гани. За цінністю Безпека молоді українці потрапили в одну групу з молоддю Польщі, Швеції, Австралії і Канади, і ця група має індекс нижче середнього в усіх аналізованих країнах. За рівнем Гедонізму українці посідають середнє місце разом з жителями Польщі, Канади і Австралії. За рівнем Доброзичливості українська молодь також потрапила в центральну частину загального розподілу, не відрізняючись від молоді Гани, Індії, Польщі, Іспанії і Австралії. За цінністю Досягнення Україна розташована в центральній групі разом з Австралією, Польщею і Канадою. Цінність Стимуляція виражена в українців нижче середнього, як у молодих людей Гани, Німеччини і Швеції. Конформність має також значення нижче середнього і не відрізняється від середнього значення Австралії, Канади, Польщі, Німеччини. За рівнем Універсалізму Україна знаходиться найнижче серед 10 країн, але статистично значущо не відрізняється від Німеччини і Швеції. Рівень Традиційності не відрізняє статистично значущо Україну від Канади, Гани, Швеції та Іспанії, які займають центр розподілу.

Щодо інтегральних ціннісних вісей, то рівень Збереження не відрізняє значущо Україну від Бразилії і Польщі, й має значення нижче середнього. За рівнем Самоствердження молоді українці посідають одне з найвищих місць, не відрізняючись від Гани і Німеччини. Це означає зниження рівня альтруїстичних і солідарних цінностей серед молоді України, і зростаючу орієнтацією на егоїстичні інтереси.

Висновки. 1. Найбільш пріоритетними для молоді України є ціннісні орієнтації на Безпеку і Доброзичливість, Самостійність і Досягнення. Місце цінності Універсалізм виявилось нестабільним. Найнижче місце в ієрархії цінностей посідає Стимуляція. 2. У порівнянні із населенням України в цілому українську молодь вирізняє значна відкритість новому досвіду і орієнтація на власні інтереси, що проявляється в її більшому прагненні до цінностей Досягнення, Гедонізм і Стимуляція. При цьому і динаміка в часі підсилює тенденцію до зростання важли-

вості цінностей самоствердження. 3. Порівняльний аналіз цінностей молоді України та їхніх ровесників з інших країн свідчить про те, що Самоствердження є її провідною характеристикою, але слабкий, в порівнянні з більшістю розвинутих демократичних країн, прояв цінності Самостійності може бути ознакою ціннісного конфлікту.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене порівняльне дослідження має певні обмеження через невеликий об'єм вибірки молодих людей, тому в майбутньому варто провести опитування, яке було б репрезентативним для молоді України. Крім того, скорочена методика Ціннісного Портрета має значні недоліки, що вимагає серйознішої уваги дослідників до валідності і надійності вимірювального інструменту. Шварц у своїх останніх працях значно поліпшив її якість, проте поки що у вітчизняних дослідженнях повна модифікована методика ще не застосовувалася на репрезентативних вибірках.

Список літератури

1. Абашина О. В. Обґрунтування найбільш доцільних вікових меж молоді як суб'єкта ринку праці [Електронний ресурс] / О. Абашина // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура». – К., 2009. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-ekon-nauk-abashina-ov-obgruntuvannya-naybilsh-dotsilnih-vikovih-mezh-molodi-yak-subekta-rinku-pratsi>. – Назва з екрана.
2. Головатий Н. Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій / Н. Ф. Головатий. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004. – 70 с.
4. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 85–93.
5. Магун В. Жизненные ценности населения Украины: сравнение с 23 другими европейскими странами. [Електронний ресурс] / В. Магун, М. Руднев // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2007. – № 3–4. – 48 с. – Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/2010/04/23/1213595564/ESS_Ch8_OK.pdf. – Назва з екрана.
6. Молчанова О. Б. Соціально-психологічні особливості та ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді / О. Б. Молчанова // Наукові праці / Державний гуманітарний університет ім. П. Могили. – 2010. – Т. 146. – С. 94–98.
7. Пірен М. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі / М. Пірен, О. Цілюрик // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 213–218.
8. Сокурская Л. Г. Ценностный мир постсоветского студенчества: результаты применения методов интеллектуального анализа данных / Л. Г. Сокурская, О. Н. Кислова // СОЦИОПРОСТОР: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2010. – № 1. – С. 43–55.
9. Schwartz S. H. Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis / S. H. Schwartz, K. Boehnke // Journal of Research in Personality. – 2004. – Vol. 38. – P. 230–255.
10. The European Social Survey – ESS DATA – Round 5 [Електронний ресурс] / The European Social Survey. – 2012. – Режим доступу: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round5>. – Назва з екрана.
11. The World Values Survey [Електронний ресурс] / The World Values Survey. – 2010. – Режим доступу: <http://www.worldvaluessurvey.org/>. – Назва з екрана.

S. Svyatnenko, A. Vinogradov

VALUE PRIORITIES OF UKRAINIAN YOUTH: COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted to comparative research of Ukrainian youth priorities in comparison to older generation, peers from other countries, as well as in the perspective of time. According to ESS (2004–2011) and WVS (2006–2008) data, the most important for ukrainian youth were values of Security, Benevolence, Self-direction and Achievement. During the 2004–2011 years, statistically significant increase of Self-enhancement versus Self-transcendence values was found. Differences between ukrainian youth and older generation as well as peers from other countries also most clearly are expressed on this dimension.

Keywords: ESS, WVS, values, Ukrainian youth, comparative research.

Матеріал надійшов 22.05.2013